

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮВАННЯ ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ МОТИВУ ТА МЕТИ ЗЛОЧИНУ

APPLICATION OF THE METHOD OF PSYCHOLOGICAL PROFILING OF THE CRIMINAL IN THE CONDUCT OF INVESTIGATIVE ACTIONS TO ESTABLISH THE MOTIVE AND PURPOSE OF THE CRIME

Гупалюк А.С., аспірантка кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»

Виникнення нових видів та способів злочинності, а також з розвитком суспільства, техніки, урбанізації, масштабного інформаційного потоку звідусіль, на жаль, кількість злочинів не зменшується, а навпаки – змінюється їх якісне та видове різноманіття. В арсеналі нових форм злочинності з'явилися економічні злочини, корупція і тероризм, кіберзлочини і екологічні злочини, незаконна міграція, військові злочини, торгівля людьми тощо, які одночасно з цим потребують пошуків нових методів встановлення особи злочинця та розслідування вчиненого кримінального правопорушення. На сьогодні актуальним при розслідуванні кримінальних правопорушень є використання психологічного профілю (портрета) злочинця. Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних практичних проблем науки криміналістики щодо питання застосування методу психологічного профілювання особи, що вчинила злочин, при здійсненні слідчих дій, з подальшим аналізом інформації та її застосуванням в процесі встановлення мотиву та мети вчинення злочину. Психологічний профіль відображає внутрішні, психологічні, а також поведінкові ознаки людини. Для ефективності портретування слідчим та оперативним органам варто дослухатися до експертів-психологів, психіатрів, судових медиків. Вони формують висновок за запитом слідчих та оперативних органів. Такий висновок має рекомендаційний характер. Аналіз наукових джерел щодо визначення змісту психологічного портрета злочинця свідчить про те, що, будучи одним із різновидів інтелектуальних моделей пізнання, профіль розшукуваної особи представляє собою систему відомостей про психологічні та поведінкові ознаки такої особи, істотні з точки зору її виявлення та ідентифікації. Його основна функція – це бути засобом пошуку, виявлення та встановлення особи невідомого злочинця в діяльності правоохоронних органів.

Ключові слова: психологічний профіль, портрет злочинця, мотивація злочинної діяльності, особа злочинця, поведінка злочинця.

The emergence of new types and methods of crime, as well as with the development of society, technology, urbanization, large-scale information flow from everywhere, unfortunately, the number of crimes does not decrease, but on the contrary, their quality and types of diversity change. Economic crimes, corruption and terrorism, cybercrimes and environmental crimes, illegal migration, war crimes, human trafficking, etc. appeared in the arsenal of new forms of crime, which at the same time require the search for new methods of establishing the identity of the criminal and investigating the committed criminal offense. Today, the use of the criminal's psychological profile (portrait) is relevant in the investigation of criminal offenses. The article is devoted to highlighting one of the actual practical problems of the science of criminology regarding the application of the method of psychological profiling of a person who has committed a crime during investigative actions, with further analysis of information and its application in the process of establishing the motive and purpose of committing a crime. A psychological profile reflects a person's internal, psychological, and behavioral characteristics. For the effectiveness of portraiture, investigators and operative bodies should listen to expert psychologists, psychiatrists, and forensic doctors. They form a conclusion at the request of investigative and operative bodies. Such a conclusion is of a recommendatory nature. The analysis of scientific sources regarding the definition of the content of the psychological portrait of a criminal shows that, being one of the types of intellectual models of cognition, the profile of a wanted person represents a system of information about the psychological and behavioral characteristics of such a person, essential from the point of view of his detection and identification. Its main function is to be a means of searching, identifying and establishing the identity of an unknown criminal in the activities of law enforcement agencies.

Key words: psychological profile, portrait of a criminal, motivation of criminal activity, personality of a criminal, behavior of a criminal.

Застосування компетентними органами психолого-криміналістичного профілювання (психопрофілювання) особливо актуальне у випадку, коли за обставинкою злочину та жертвою можна вагомо припустити про психологічні або психічні відхилення особи злочинця. Однак, для застосування процедури профілювання, слідчим інколи варто звернутися до спеціаліста: клінічного психолога, психіатра, судмедексперта, оскільки область застосування психологічних знань доволі специфічна.

Розробкою теорії і практики психологічного профілювання почав активно займатися американський дослідник J. Douglas з 1979 року. У 1984 році завдяки його працям ФБР створило власний відділ біхевіористики, який займався психологічним профілюванням особливо небезпечних злочинців. Успіхи команди професора Дугласа взяли на озброєння інші демократичні країни такі як Канада, Велика Британія, Франція та Німеччина.

Класична методика за Дугласом особливо увагу звертає на спосіб вчинення злочину, слідову картину, особистість жертви [2; с. 550]. Серед ймовірних психологічних особливостей особи невідомого злочинця профайлера перш за все цікавлять: вік, стать, раса, родинний стан, службовий статус, рівень розвитку і сексуальної зрілості, імовірність здійснення злочину в майбутньому, наявність кримінального минулого, взаємини з жертвою тощо.

На думку С.М. Лозової, психолого-криміналістичний портрет застосовується не на основі достовірних, а ймовірних знань про особу злочинця, оскільки в ситуації, коли особа достеменно невідома, її психологічний портрет є приблизним, тому в більшій чи меншій мірі відповідає психології справжнього злочинця, який перебуває в розшуку [3; с. 56]. У цьому контексті, психологічно-криміналістичний портрет застосовується не завжди, а в основному у справах про насильницькі злочини, злочини проти життя, здоров'я особи. Портретування найбільш ефективно себе рекомендує в умовах, коли можна справедливо припускати, з огляду на місце події та жертву злочину, що злочинець володіє психологічними або психічними відхиленнями (хворобливими або патологічними психічними станами).

Для ефективності портретування слідчим та оперативним органам варто дослухатися до експертів-психологів, психіатрів, судових медиків. Вони формують висновок за запитом слідчих та оперативних органів. Такий висновок має рекомендаційний характер.

Досвідчені криміналісти, оперативники, слідчі, володіють знаннями психології та навичками, які дозволяють їм проводити класифікацію психотипу невідомого злочинця без фактичного залучення процедури портретування, однак це не применшує роль експертних органів,

які в такому випадку виступають «зовнішнім корегуванням» попередніх висновків слідчого стосовно психотипу невідомого злочинця.

Важливо наголосити, що психолого-криміналістичне профілювання не є доказом у розслідуванні, а радше інструментом розслідування і перевірки версій, а також криміналістичного прогнозування.

У літературі ми можемо зустріти аналіз мотивів вчинення окремих видів злочинів. Дослідження мотивів з точки зору криміналістики також бере до уваги окремі види. Переважна більшість з тих стосується вчинення насильницьких злочинів.

Особливою увагою в цьому аспекті характеризується криміналістичне дослідження мотивів серійних убивць. Наприклад, як пише в своїй статті ізраїльський дослідник Арнон Едельштейн, мотиви серійних вбивць можуть бути різноманітними, однак часто серед них виділяється думка про те, що певна група людей не гідна життя, через що таких людей, на думку вбивці, потрібно знищувати. Як пише професор Едельштейн, травматичний дитячий бекграунд злочинця (переважно, насильство), зокрема, з боку представників цієї групи, яких він потім стане вважати недостойними життя, сприяє формуванню в злочинця такого жахливого стереотипу [5; с. 115].

Профілювання працює у ретроспективі та намагається зрозуміти та пояснити події та характеристики подій, що відбулися в минулому. На практиці це включає команду, яка реконструює мозаїку чи пазл поведінки, характеристик і мотивів убивці. Робота команди триває від дитинства вбивці до останнього вчиненого вбивства.

Цей процес включає різноманітні методи: аналіз місця злочину та взаємодії між вбивцею та жертвою; динаміка місця злочину; фантазія, якою керував злочинець у виборі своєї жертви та в тому, як він ставився до неї; профіль жертви; спосіб вчинення вбивства; та знешкодження тіла.

Профіль також стосується періоду часу після вбивства та включає такі компоненти, як присутність вбивці на похоронах, вбивця, який висловлює співчуття родині в траурі, контакт із поліцією та ЗМІ, збереження частин тіла тощо [4; с. 110].

Перевірка версій щодо вчинення злочину однією й тією ж особою ускладнюється у випадку зміни ним способу дій під впливом різних факторів, що стає на перешкоді до процесу профілювання.

Створення профілю серійного вбивці потребує різноманітних методів профілювання, і неможливо обійтися лише одним методом. Бачення злочинця, мотивив його дій, характеристик жертви та місця злочину як однієї цілісної форми є досить важливим для побудови адекватного профілю, який виявиться корисним у розслідуванні. Інша значна проблема полягає в тому, що серійні вбивства є відносно рідкісним явищем (один відсоток усіх випадків вбивств). Це ускладнює створення статистичних даних і визначення спільних характеристик серійних вбивць, а також використання дедуктивних міркувань.

Навіть гірше, коли узагальнення справді робляться з точки зору віку, статі та раси, вони можуть фактично зрушити розслідування в неправильному напрямку [1; с. 188]. Окрім цього, ми побачили, що була висловлена значна критика щодо фактичної сфери профілювання та методів його роботи, оскільки на нього впливають суб'єктивні причини, а дослідник не усвідомлює впливу цієї суб'єктивності на профіль, який він буде. Ця критика ще більш доречна, коли йдеться про індуктивне міркування, в якому пастки можуть бути серйозними.

Профілювання часто ґрунтується на типологіях із галузі кримінології. На додаток до твердження, що типології не сформульовані належним чином, що вони містять занадто багато або занадто мало інформації та що їхні категорії не є взаємовиключними чи вичерпними, експериментальне дослідження існуючих типологій не

знайшло жодних емпіричних доказів їх точності. Отже, вони не служать міцною базою для профілювання.

Тим не менш, не можна ігнорувати позитивні сторони профілювання. Незважаючи на свої обмеження, кримінологічні типології серійних вбивств допомагають розвинути розуміння основних характеристик серійних вбивць, навіть якщо існують різні типи вбивць. Типології допомагають зрозуміти, чи є серійний вбивця відносно нерухомим чи мобільним, чи є його мотиви психологічними (сексуальними) чи матеріальними, чи є він психотичним, серед інших факторів. Усе це може допомогти у створенні профілю, навіть якщо це не означає 100% успіху.

Відомо, що кримінальне профілювання є лише додатковим інструментом серед різноманітних інструментів, які можуть використовувати слідчі для розкриття справ про серійні вбивства, ми бачимо, що воно може зробити важливий внесок у розслідування. Наприклад, послідовний підпис вбивці, мотиви, які спонукали його здійснювати вбивства, використання певних предметів, які відомі лише деяким людям, методи вбивства або розчленування тіла, які вимагають знань, властивих лише певним професіям, і більше.

Географічно-просторове профілювання особи злочинця можуть значно допомогти розслідуванню щодо місця розташування. У ході аналізу цього аспекту профілювання завданням криміналіста є звуження кола підозрюваних відповідно до отриманої інформації з місця події. Підлягають з'ясуванню місця перебування до та після вчинення злочину, місце проживання особи злочинця. В ідеалі, за цими ознаками потрібно встановити місцезнаходження злочинця для його затримання.

Як справедливо зазначає професор Едельштейн, профілювання не може замінити собою всестороннє, ретельне, незалежне, професійне розслідування. Профілювання не вказує на конкретну особу злочинця – радше максимально звужує коло підозрюваних. Профілювання не може видалити підозрюваного зі списку підозрюваних просто тому, що він не підходить за профілем, однак його профіль може допомогти з'ясувати особу підозрюваного, заарештованого за допомогою інших методів розслідування [5; с. 119–120].

Для того, щоб покращити доказову базу методу профайлінгу, зробити його застосування точнішим та ефективнішим, потрібно проводити дослідження та експериментальну, емпіричну перевірку в наступних напрямках: 1) перевірка, ревізія психологічних типологій злочинців; 2) глибокий контакт, взаємодія, спілкування, дослідження спійманих злочинців; 3) вивчення «епістемології» злочинця: як довго і яким шляхом він йшов до рішення вчинити злочин; 4) робота з помилками, навчання криміналістів-профайлерів на помилкових профілях; 5) виховання та вдосконалення логічного, критичного мислення слідчих, оперативних органів, експертів, фахівців, що займаються профайлінгом; 6) розробка комп'ютерних програм, що виявляють людські помилки в профілюванні і слугують помічником слідчого.

Такі підходи до обробки інформації в рамках криміналістичного профайлінгу злочинців справді допоможуть підвищити процент розкриття злочинів, сприятимуть засудженню винних і виправданню осіб, які не вчинили злочин.

Цікавим є те, що застосування психологічного профілювання є можливим з огляду на той факт, що, не дивлячись на те, що кожна особа потенціально здатна вчинити злочин, його фактичне вчинення не є випадковістю, що дає підстави вважати, що вчиненню злочину передували свої причини. З цього слідує, що ми можемо і маємо встановити мотив вчинення злочину, як частину складного, але направленого в одному напрямку в часі, процесу, який уособлюється в причинно-наслідковому

зв'язку між формуванням мотиву, наміру та кінцевої мети, і конкретною поведінкою особи злочинця. Іншими словами, існування причини та наслідку злочинної поведінки дає підстави для криміналістичної характеристики особи

невідомого злочинця, зокрема, встановлення мотиву, додаткових стимулів (додаткових мотиваційних факторів, додаткових факторів мотивації злочинця), наміру та мети вчинення злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман Г.М. Сутність та значення психологічного профілювання особи невідомого злочинця в діяльності органів кримінальної юстиції України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2016, № 4. С. 186–189. URL: http://lsej.org.ua/4_2016/4_2016.pdf
2. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці : проблеми використання типології та можливостей моделювання. Вибрані твори В. Ю. Шепітько. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. С. 548–556.
3. Лозова С.М. Психолого-криміналістичний портрет невідомого злочинця: проблемні питання складання і використання. *Вісник ХНУВС*, 2010, Вип. № 2. С. 51–57.
4. Тадеуш А.І. Інтерпретація мотивів в межах складання психолого-криміналістичного профілю невідомого злочинця. *Мат. МНПІК «Двадцять четверті економіко-правові дискусії»*. Львів, 28 лютого 2018 р. С. 108–110. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25705/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf#page=108>
5. Edelstein A. Serial Murder Profiling: Our Contemporary Understanding. *Journal for Medical & Legal Affairs*, 2016, Vol. № 1 (2). P. 111–120.